

Carte românească veche în Biblioteca Națională Széchényi de la Budapesta (sec. XVI-XVII)*

Eva MÂRZA

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Școala Doctorală de Istorie
„1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Doctoral School of History
Personal e-mail: evamarza@yahoo.com

*Old Romanian Book from Széchényi National Library from Budapest (XVITH-XVIIITH Centuries)**

This paper exemplifies the existence of 16th-17th century Romanian printings in the holdings of Széchényi National Library from Budapest. The presented material was known by the Romanian researchers. Ioan Chindriș published in the past decades a list of books from the libraries of Budapest, yet without supplementary bibliographical data. In the paper, we added ownership marks and other notes to demonstrate the circulation of books in the Romanian area and their owners from the Hungarian area, especially lawyer dr. Iuliu Todorescu. The majority of the Romanian books were added to the holdings of Széchényi Library exactly due to the donation of Todorescu.

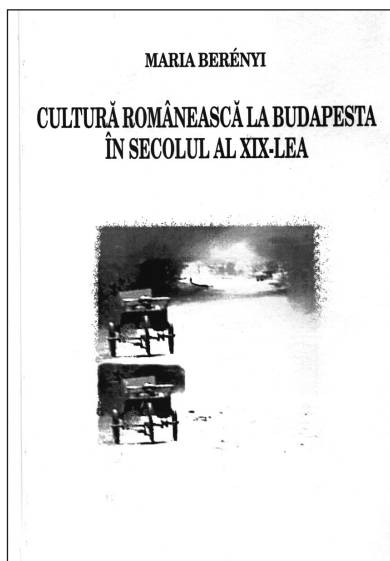
Keywords: Old Romanian Books, the circulation of the Romanian book, Széchényi National Library, Budapest, 16th-17th centuries.

Premise

Cercetătorii români și maghiari au identificat de-a lungul timpului contacte culturale dintre erudiții români și Buda ori Pesta. Reformele Curții de la Viena au deschis pentru românii din Transilvania căi noi pentru instrucție în importante centre culturale din Imperiu, la Viena, Trnava, dar și la Buda și apoi la Pesta. Secolul Luminilor s-a remarcat prin diverse colaborări din partea membrilor Școlii Ardelene cu tipografia de la Buda (spre exemplu Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Ioan Molnar Piuariu, Ioan Teodorovici). Mai târziu, în secolul al XIX-lea, studenții români au urmat în capitala Ungariei, între altele, cursurile Facultății de Teologie; s-au organizat în societăți culturale precum “Societatea națională română”, “Petru Maior” sau “Salba literară”, în care

un rol important l-au jucat bibliotecile de acolo¹. Cercetătorii preocupați de activitățile culturale ale românilor din Buda sau Pesta au demonstrat că editarea cărților, traducerea și chiar colecționarea cărților se aflau printre importante preocupări ale intelectualilor de acolo. Pe urmele cărților aflate în prezent la Budapesta au pornit în anii noștri câțiva cercetători, având în față premiza existenței în bibliotecile maghiare a unui număr important de cărți tipărite pe teritoriul României sau pentru români². Ioan Chindriș a publicat rezultatele cercetărilor întreprinse în Biblioteca Națională Széchényi de la Budapesta în studiul *Cartea românească la Budapesta (I)*³. Rodica Elena Colta de la Arad a participat la cel de-al VII-lea Simpozion de la Gyula cu studiul *Circulația cărților vechi românești în Ungaria*⁴. Recent, tânărul cercetător de la Biblioteca Astra din Sibiu, Bogdan Andriescu s-a documentat în

fondurile Bibliotecii Universității Eötvös Loránd de la Budapesta, în urma cercetării rezultând un catalog independent⁵. Printre cei mai recenti cercetători români ai cărților românești din Biblioteca Széchényi trebuie numită Anca Elisabeta Tatay, contribuția sa fiind identificabilă în volumul *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale*⁶.

Având la dispoziție catalogul semnat de Ioan Chindriș, am întreprins în anii trecuți în Biblioteca Națională Széchényi o documentare, având o susținere morală importantă din partea directorului de atunci al Bibliotecii, domnul dr. István Monok⁷.

Ne-am propus să prezentăm în acest studiu cărțile românești din secolele XVI-XVII identificate în fondul Bibliotecii Széchényi. La lista lui Ioan Chindriș în care cărțile apar într-o formă prescurtată vom adăuga note manuscrise identificate pe paginile cărților, care demonstrează prezența lor pe teritoriul românesc, până să ajungă în fondurile de carte maghiare. Poate fi vorba de donații, achiziții sau de circulația firească a cărților în secolele trecute. Însă cea mai mare parte a cărților cercetate a făcut parte din donația pentru Biblioteca Széchényi din partea lui dr. Iuliu Todorescu⁸. Ne-am propus să prezentăm, deocamdată, doar cărțile apărute pe teritoriul de astăzi al României în perioada indicată mai sus. Am ales să subliniem importanța acestor exemplare de carte, deoarece din cauza evenimentelor istorice, a uzurii, cărțile, mai ales cele din secolul al XVI-lea, s-au păstrat într-un număr restrâns de exemplare și unele sunt într-o stare precară de conservare. În studiul nostru avem în vedere cca 24 de exemplare slavo-române și românești și vom sublinia mai ales circulația lor în spațiul istoric dat.

Tipăriturile secolului al XVI-lea

Din secolul al XVI-lea, aducem în discuție patru exemplare din fondurile bibliotecii, care au fost tipărite în tipografia de la Brașov de cel mai important tipograf din spațiul românesc al acestui secol, diaconul Coresi împreună cu colaboratorii săi. Prima dintre cele patru cărți este un *Tetraevanghel* apărut în anul 1561⁹. Cea mai veche însemnare în limba germană este legată de orașul slovac Prešov în forma “Anno Domini 1567 hat de Erbare [!] Hans Roth dieses Buch [...] Stadt Eperjes an [...]”. Mănăstirea greco-catolică de lângă Mukačevo a deținut cartea, conform însemnării “Inscriptus Cathalogo Libri M. Montis Csernek ord. S. Basilij Magni 1787”, după care este demonstrată donația “A Magyarországi Szt. Vazul-rend Csernekhegyi klastrom ajándéka Acta anni 1893. K.I.228 sz. Budapest 1893, apr. 20”¹⁰. Dacă am încerca o speculație, am putea lega centrul greco-catolicismului din Slovacia de nord-est, Prešov, de la nu foarte îndepărtată mănăstire de lângă Mukačevo, de asemenea greco-catolică. Cartea poartă mai multe ștampile ale Bibliotecii Muzeului Național Maghiar “A M[agyar] N[emzeti] Múzeum Könyvtára”, de unde a ajuns în Biblioteca Széchényi.

Colaboratorul diaconului Coresi, diacul Lorinț, a tipărit la Brașov, în anul 1567, un *Osmoglasnic slavonesc*¹¹. Exemplarul de la Budapesta se păstrează într-o stare de conservare precară, dar este protejat într-o teacă specială de factură modernă. În exemplarul cărții am identificat însemnări fragmentare în limba slavonă, care demonstrează circulația cărții în spațiul românesc în secolul al XVII-lea. Dintre cele păstrate fragmentar se poate citi o însemnare din vremea principelui Mihail Apafi: “Siu knigu [...] Bojii Pop Pătru din Bârgu vo dni craiu Apafii Mihaiu roc Boji AXOS” [1676], pomenește pe Pop Pătru din Bârgu [!] : i dat do trcva la milostiu satului do uspenie pre svetia oța za duše svoe i za podruje ego Sofronie o Frasina i [...] ego každogo po imeni ego [...] veța i na budušem veța vo dni craiu Apafii Mihaiu roc. Boji 1676¹². O altă mențiune: “Să să știe că au născut Marie Popei lui Lazăr în luna septembrie în treizeci de zile în zua svântului Grigorie Armenski să se știe v leto 1659 mșeț septemvrie 30 dni”, însemnare de ordin familial. De multe ori, paginile cărților vechi erau folosite asemenea agendelor din zilele noastre. Este lizibil un fragment de însemnare cu numele Ifimie diac. Mai există alte însemnări românești, dar din păcate sunt distruse și se păstrează cuvinte dispartate fără o valoare documentară.

Sbornicul slavonesc din anul 1580 a fost tipărit de același diacon Coresi, la Sebeș, dar în Biblioteca Széchényi se păstrează doar un fragment¹³. Exemplarul provine din colecția I. Todorescu.

Printre cele mai prețioase cărți românești din secolul al XVI-lea aflate în bibliotecile de la Budapesta se află *Palia de la Orăștie*, tipărită în anul 1582 de fiul diaconului

Coresi, Șerban și colaboratorul său Marien¹⁴. Cartea a fost donată Bibliotecii Széchényi de eruditul medic oculist și profesor român de la Academia din Cluj Ioan Piuriu-Molnar în 26 iulie 1814: “Presentem Sacrum Librum Bithiae Valachico Idiomatice Typis editum inter antiquitates non mediocriter numerandum Inclytæ Regni Hungariae Cse[le]bri Bibliotheca dono offero 26-te mensis July Ioannes Nobilis de Müllersheim m.p. Doctor et pub. ordin Professor Morborum Oculorum in Lyceo Academico Claudiopolitani 1814”. Prin volum se repetă numele diacului Pătru, localitatea este ilizibilă. Cartea poartă și ștampila “A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára”. Menționăm că se presupune existența în limba română a doar cinci exemplare din acest fragment din *Vechiul Testament*¹⁵.

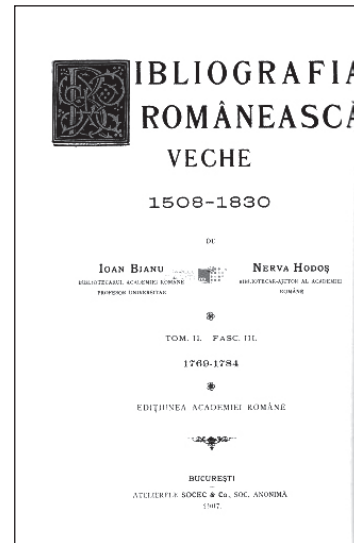
Tipăriturile secolului al XVII-lea

În secolul al XVII-lea, numărul tipografiilor de pe teritoriul de astăzi a României a crescut, o consecință a acestui fapt fiind și creșterea numărului cărților tipărite și păstrate până în zilele noastre. Situația se reflectă și în numărul cărților românești păstrate în Biblioteca Națională Széchényi. Biblioteca deține puține exemplare de carte românească tipărite în Transilvania față de numărul relativ mare de cărți slavo-române și românești care provin din tipografiile Moldovei și Țării Românești.

Dintre raritățile tiparului românesc păstrate la Budapesta face parte *Evanghelia cu învățătura* tipărită la Alba Iulia în anul 1641 de popa Dobre¹⁶. Cartea este rară, și prin numărul redus de exemplare, dar și prin faptul că, așa cum arătau cercetătorii V. Ecsedy Judit¹⁷ și Borsa Gedeon¹⁸, ea a fost tipărită cu litere tăiate din lemn, o metodă de imprimare rudimentară. Exemplarul din Biblioteca Széchényi provine din colecția Todorescu și poartă ștampila Bibliotecii Muzeului Național Maghiar. Pe foile [2-6] sunt scrise liste de nume românești nelocalizate și nedatate. Pe parcursul volumului apar însemnări fragmentare ce conțin ani scriși cu cifre chirilice: 1778, 1780, numele Petru, Diac Moisa. Pe f. 117 apare o însemnare cu caractere chirilice în limba slavonă “Milostiu Bojiu io arhiepiscop Atanasie [stol] Belgrad esteje iporciaia”¹⁹, în care am putea identifica pe ultimul mitropolit al românilor de la Alba Iulia de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, Atanasie Anghel. În rest, putem aprecia că restul însemnărilor face parte din categoria “probatio calami”.

În continuare vom prezenta exemplarele identificate în ordine cronologică. Din colecția Todorescu a ajuns la Budapesta și *Evanghelia învățătoare* tipărită la Govora în anul 1642²⁰. Cartea s-a păstrat în fragmente, fără însemnări și fără copertă.

Monumentala *Carte românească de învățătura* (numită și *Cazanie, Ucitelna, Poucenie*), tipărită la Iași

în anul 1643²¹, se păstrează în biblioteca cercetată în șase exemplare²², unele păstrate în stare bună, altele doar în fragmente. Cinci exemplare poartă însemnări extinse, unele în limba slavonă, altele în românește, sunt datate începând cu secolul al XVII-lea. La cota RC 10 este înregistrat exemplarul care a fost proprietatea bisericii din Mogoș (Munții Apuseni); în anul 1874 a semnat cartea preotul gr.-cat. Demeter Ghitta. O însemnare fragmentară demonstrează că exemplarul se afla în Munții Apuseni la 10 ani după tipărire “Această sfântă carte ucitelna s-au cumpărat prin Șerban [...] și o au dat în sfântă besearcă [...] unde iaste hramul stii arhangel Mihail și Gavrilk drept [...] lui Ion Faurului să-I fie pomeană în veci iară cine ar îndrăzni sau să cuteze de o va lua dintr-acest loc unde iaste scris mai sus acela să fie procler și anathema și maranata și să fie neiertat de Dumnezeu pre ceta și de 12 apostoli și de 318 oteți den Nichei și să-I fie pârât arhangel Mihai la giudețul dat vă leato 7157 sep. 1” cu altă mână “a ot roj. hva 1653”. La cota RC 11 se află exemplarul care a fost cumpărat cu “[...] banii bisericii 14 florinți capu banilor la Sas Pintik [Pinticu, jud. Bistrița-Năsăud] aceștii biserici”. O altă danie este menționată în anul 1698, cartea fiind cumpărată cu “15 florinți și 20 de bani” de Ursul pentru biserica din Pentic (Bistrița-Năsăud) și fixează locul ei în biserică prin blesteme²³. Tot cu caractere chirilice, ca și în celelalte două cazuri, este o notiță scrisă de “Anastasiu episcop scrie pace și urare tuturor părinților și diaconilor den Bacău [...]”. Prețul de cumpărare se mai păstrează în alfabet latin: “Hanc Epistolam Emerunt titores Ecclesiae 24 florenum suma scripsit Ego Petrus Criszan proporante Colom (!) [...]”. Cota RC 12 o poartă exemplarul care se afla în iunie 7181 [1673] la un “[...] Teofan ot Moldavia pisal [...]”, după care urmează însemnări fragmentare scrise cu caractere chirilice în limba slavonă, dintr-una rezultă că a fost cumpărat, nu cunoaștem anul: “[...] zlotich 15 gotovîch [...]”. Exemplarul cu cota RC 13 are ștampila Bibliotecii Széchény. Pe 20 de pagini, pe

călcâiul lor, este întinsă o însemnare de danie din partea unui Ioan, care a cumpărat *Ucitelna* pentru biserica din Bărgău [probabil Prundu Bărgăului] în Transilvania “[...], că preuții să schimbă iar besearca nu-s mai schimbă așșderele și cartea aceasta ca să naibă treabăș a o lua den besearcă făr numai când vor fi niscare răzmerițe atunci ca s-o ea și să o grijească ca să nu peare și iară să o ducă în besearcă, iară cine o va fura din besearcă să-I fie ori unde va fi ca să fie proclēt și treclet și anathema și blăstămat de 318 svinți părinți di la Nicheia și neiertat de Dumnezău și de Precista și de 12 apostoli și s-au dat în besearcă care au fost vleato 7181 [1673] în luna iulie 13 zile și am scris Ioan diacon ot trâg Suceavskii și o am și legat în zilele craiului Apafi Mihaiu ca să știe”²⁴. Trebuie să înțelegem de aici că Ioan diaconul, probabil din Suceava, s-a aflat în calitate de preot la Bărgău - și în acest context face trimitere la principele Transilvaniei, Mihai Apafi. RC 14 poartă ștampila “Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár”. În partea superioară a cărții însemnările au fost tăiate, ele devenind astfel ilizibile. Pe f. 384 citim o însemnare fragmentară, care putea indica achiziționarea cărții *Ucitelna* în Câmpulung (Moldova)ș ea a fost dată de pomană pentru părinții monahului “ot Dorna” în anul 1658, care a încercat să lege cartea de loc prin unele blesteme asemănătoare cu cele de mai sus. RC 15 are ștampila “Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár”, se află într-o stare de conservare precară și fără însemnări. Subliniem apartenența tuturor volumelor din Cazania lui Varlaam la fosta bibliotecă Todorescu. Cele mai multe exemplare din cele descrise au avut o circulație atât în Moldova, unde au fost tipărite, dar și în Munții Apuseni din Transilvania sau în zona Bistriței. Este o constatare care se potrivește cu teoria susținută de bibliografie despre răspândirea exemplarelor cunoscute astăzi în România, care au ajuns la bibliotecile parohiale, dar și în colecțiile bibliotecilor documentare sau la colecționari particulari.

Antologhionul slavonesc apărut la Câmpulung în anul 1643²⁵ este, ca și cartea precedentă, de mari dimensiuni. Exemplarul cercetat se află într-o stare de conservare precară, cu pagini lipsă. Se păstrează însă o însemnare care demonstrează dorința sătenilor din Cârțișor²⁶ “cu toți oamenii [...] popa Iosif necum să dea și el și să ajute cu bani [...]”; urmează o listă de donator cu cât a dat fiecare; numai popa Iosif nu a contribuit “și ce l-am scris într-această carte adevărat iaste [...] mes. dec. 25 dni 7199 [1691]”. Însemnarea mărturisește strădania de a aduna banii necesari pentru cartea care a lipsit din biserică. Cartea a fost cumpărată în seara Crăciunului “în casa lui Popa Iosif”, chiar dacă acesta nu a vrut să contribuie cu bani.

Șapte Taine, Iași, 1644²⁷ se prezintă în Biblioteca Széchényi într-o stare de conservare relativ bună. Are doar câteva însemnări manuscrise, fără valoare documentară. Din același an provine *Evanghelia*

învățătoare tipărită la Mănăstirea Dealu²⁸. Cartea nu are însemne de proprietate și dovezi de circulație. Este un exemplar incomplet, fără foaie de titlu și fără copertă, păstrat în teaca specială și provine din donația Todorescu

Noul Testament de la Alba Iulia, 1648²⁹. Istoriografia privind apariția acestei cărți românești este extrem de bogată, datorită faptului că volumul reprezintă prima traducere a *Noului Testament* în limba română. Ne vom referi doar la prezența exemplarului în Biblioteca Széchényi. Exemplarul poartă ștampila “Dr. Todorescu Gyula és neje Horváth Aranka Könyvtára” și ștampila Bibliotecii Muzeului Național din Budapesta. Exemplarul este complet, cu o copertă foarte frumoasă. Pe coperta 1 este o stemă nedescifrată. Din însemnările manuscrise românești rezultă doar o informație despre un “Puiuț Toma [...] 5 de florinți roc Boji 1728 în luna lui fevr. în 29 de zile”, care poate fi considerată menționarea prețului și datei la care a fost cumpărată cartea.

Exemplarul slavonesc cu titlul *Triodion* și *Penticostarion* a fost tipărit la Târgoviște în anul 1649³⁰. Se păstrează o interesantă însemnare cu valoare documentară despre sătenii din satul Turdaș (jud. Hunedoara). Autorul însemnării menționează că în anul 1582 “[...] biserica de la Turdaș din Costă care încă de la daci rămase romanilor au fost cu stăpînirea Episcopului [...] Tordași împreună cu toate pământurile dându-se apoi dintră noi dintră rumâni, [...] Ion Badea cui i s-au data poi nume unguresc Satmari [...], Dumitru Megedințanu care după aceea s-au numit Logjai [!] Demiter, Gruia Pătru care cu acest nume au și rămas, Căpruța Adam ce s-au numit Capronțai Adam [...] cu fomeile lor și cu copii cu numărul 26 de suflete Craiul Ardealului Măria sa Gheorghe Racoți la anul 1652 ne-au luat biserica cu pământurile de la câmp dinpreună și au dat Calvinilor ce să numea mai sus pentru cari [...] vrajbă am avut cu ei și neputând prididi [am] fost siliți a ne face altă biserică și aceia de [...] care am lipt-o cu pământ și am vărut-o în Turdaș mesita cireșari 21 anu 1655 Grigorie Vlad paroh Turdaș Dărăbanți Lazăr, Baldea Alixandru, Toader Onu, Luca Adam, Toader [...], Muntian Pătru, Vlad Adam, Roman Dumitru Titori bisericii [...]”³¹. Însemnarea este o mărturie despre evenimentele legate de calvinizarea zonei, sătenii fiind nevoiți să-și maghiarizeze numele. În limba română și cu caractere chirilice se vorbește despre o mare foamete în anul 1740 “[...] în toată țara noastră peste tot în Ardeal [...]” (f. 182).

Perechea *Noului Testament* din anul 1648 o formează *Psaltirea*, Alba Iulia, 1651.³² Cartea are ștampila Bibliotecii Muzeului Național, ștampila lui I. Todorescu, o etichetă din care rezultă numele legătorului de cărți budapestan “Szalatnai és Weichner utóda Weichner Géza könyvkötészete Budapest IV”.

Pe parcursul paginilor există mai multe “probatio calami” cu mici desene sau însemnări scurte fără valoare documentară, din care selectăm numele unui “popa Vasile”, Ilie Diacu Hașfal (posibil Hașfalău, jud. Harghita sau din jud. Mureș), tot de acolo a fost Simion, mai semnează “[...] eu Andrei vă leat 1676”.

Păstrând ordinea cronologică, în anul 1651 s-a tipărit *Mystirio sau Sacrament* la Târgoviște³³, având un colligat din anul 1702, *Învățătura preoților*, cunoscută și ca *Învățătura de șapte taine*, tipărită la Buzău.³⁴ Cartea aparține aceleiași colecții Todorescu, având ulterior și ștampila Bibliotecii Muzeului Național. Cea mai veche atestare a cărții este datată în anul 1682 “[...] Adecă eu Tudor scris-am această scrisoare bunului io Șerban voievod și umbla 7190 [1682]”. Cele două volume au circulat împreună, dovada fiind însemnarea manuscrisă datată între anii 1796-1797, care trece prin ambele cărți (pe ultimele pagini din *Mystirio* și pe primele pagini din *Învățătura*). Este o descriere lungă, greu inteligibilă a unui proces în urma căruia “[...] au prins dragonii pe fratele Barbu la 3 ceasuri după amiază și ducându-l în Brașov [...] la 16 ianuarie 1797 l-au spânzurat după pofta numiților pizmași și așa și-au stins setae [...]”. În continuare, preotul Radu Verzea al treilea relatează în anul 1826 peripecțiile legate de construirea bisericii și a școlii. La sfârșitul celui de-al doilea colligat își scrie ex-librisul în anul 1782 tot un Radu Verzea din Satul Lung (astăzi Satulung, magh. Kővárhosszúfalu, jud. Maramureș). Astfel, cărțile tipărite la Târgoviște și Buzău au ajuns în urma numeroaselor peripecții în nord-vestul României, în Maramureș, fiind recepționat și Brașovul, ajungând în final prin intermediul colecției Todorescu la Biblioteca Széchényi.

Din anul 1652 se păstrează la Biblioteca Széchényi *Îndreptarea legii*, Târgoviște, care cuprinde legislația bisericească, dar și unele principii legislative laice.³⁵ A intrat în bibliotecă prin colecția Todorescu, are ștampila Bibliotecii Muzeului Național; sunt înșirate numeroase nume de persoane, “probatio calami” și constatări nesemnate, fără o valoare documentară deosebită. Din notele manuscrise putem reține numele “[...] popei Iuon Nădălcu dă la Dănăști [jud. Harghita] să-mi fie mie pomenire și pentru sufletul părinților mei [...]”, cartea fiind primită de la popa Ștefan.

Cota RC 27 s-a acordat în bibliotecă lucrării Dosoftei, *Viața sfinților*, Iași, 1682-1686³⁶. Volumul cuprinde cele patru părți semnalate în bibliografia de specialitate. Lipsește foaia de titlu originală, o înlocuiește o fotocopie și numeroase foi din corpul cărții sunt înlocuite cu manuscrise frumos caligrafiate. Cartea este plină de însemnări, mai ales datorate lui Irimie Țărcă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (1865, 1866, 1870), care face invitații la lectură pe parcursul multor pasaje din carte. În anul 1786 și-a pus ex-librisul un Rad, fiul lui Dascălul Dimitrie, iar în 5 martie anul 1794 s-a semnat Martin Popa. Merită citată notița:

“Acest sfânt Prorog este a besericii cei vechi din Satul Lung [posibil jud. Cluj] dăruit de Iacov Zugravu ce au zugrăvit catapeteasmă besericii în Satu Lung la leat 1792”, contrasemnata de Irimia Țărcă la leat 1865³⁷. Donația este întărită și de “Rad sin Dascăl Dimitrie”. Un Iacov s-a semnat în partea a doua a cărții, “când am șezut la jupânu Pătru ot Scheai Brașov leat 1720 apr. zile 13”. A mai notat popa Radu Verzea, duhovnic la Satu Lung, însemnarea care continuă: “și am cetit și eu pe această sfântă carte [...] Iacov Popovici Zugrav aprilie 30 1803.³⁸ Apoi, în anul 1865, se mărturisește de Irimie Țărcă: “1865 acest sfânt Prolog este dăruit sfinții bisericii cei vechi de Hagi Radu Boghici [...], după care se menționează că Iacov Zugravu (șters, dar probabil Popovici) a zugrăvit catapeteasma în anul 1802 “[...] și au șezut până la 1805 s-au dus [...]”. În lipsa altor explicații, sunt greu de pus în ordine evenimentele menționate pe paginile cărții. Proprietatea asupra cărții o mai mărturisește Hagi Radu Boghici din Bolgarseghi, fără să-și dateze însemnarea. Iacov Zugravu a poposit la 1792 în Satu Lung din zona Clujului, apoi Iacov Popovici Zugrav a zugrăvit și el catapeteasmă în anul 1802, dar nu se menționează localitatea și a stat până la anul 1805.³⁹ S-ar putea ca informațiile despre cei doi Iacov Zugrav și Iacov Popovici Zugrav să completeze datele cunoscute până acum de cercetătorii preocupați de acest fenomen.

Dosoftei, *Dumnezeiască liturghie*, Iași, 1679⁴⁰ provine din colecția Todorescu. Are aplicată ștampila Bibliotecii Muzeului Național și câteva scurte note manuscrise românești. Cartea nu are coperta, corpul cărții este bine conservat și este introdus într-o teacă protectoare

Ultimele cărți românești pe care le-am selectat pentru a completa tezaurul de carte românească de la Biblioteca Széchényi sunt *Evanghelia* și *Apostol*, tipărite la București, prima în anul 1682⁴¹, cea de-a doua în 1683⁴². În spațiul românesc, aceste două cărți au circulat împreună, fiind donate bisericilor din Transilvania de domnul Țării Românești Șerban Cantacuzino, care a patronat editarea lor⁴³. *Evanghelia* vine din colecția Todorescu și nu are alte mărturii privind circulația sa. *Apostolul* se păstrează în două exemplare. Cel cu cota RC 25 a fost atestat la biserica din satul Vaidei (jud. Hunedoara), fiind donat de o femeie, Paraschiva. Aici este înșirat un pomelnic, o listă de nume de oameni care trebuie să fie pomeniți în timpul slujbei. Exemplarul cu cota RC 26 poartă ștampila Bibliotecii Muzeului Național din Budapesta și a aparținut în secolul XVIII bisericii neunite din Făgăraș: “Să știe că acest sfânt și Dumnezeesc Apostol iaste a lui sf. Bisăricii neunite din Făgăraș, cine l-a dăruit sa aibă vecinică pomenire”. În limba română, dar cu ortografie maghiară și alfabet latin a fost însemnat: “Az atsesta karte sau Apostol eszte ai Dumnealui Ioan Popp Zugraf din Dreipole (!) [...] 1817”. “Téflán János [!] aus Fogaras geboren war nagy

Méltóságos Főispán úr”. Un Văsi Dan și Neculae s-au semnat, fiecare separat, în anul 1783 Ștefan Furnică s-a semnat în anul 1793.

În concluzie

Citându-l pe Ioan Chindriș, după care “Ungaria este cel mai mare deținător de carte veche românească după România”⁴⁴, constatăm și noi că în fondurile Bibliotecii Naționale Széchényi nu vorbim numai de un număr însemnat de exemplare, ci trebuie să avem în vedere și informația istorică ce rezultă din cercetarea lor. Chiar dacă în trecut Transilvania, respectiv Moldova și Țara Românească se aflau în arii politice diferite, însemnările înscrise pe paginile cărților și înseși cărțile demonstrează că ele au circulat și dincolo de granițele actuale ale României, o realitate regăsită și în cărțile cercetate cu această ocazie. Cărțile românești din secolele XVI-XVII pe care le-am descris, prin însemnările descifrate, demonstrează circulația lor în spațiul românesc, iar datorită colecționarului Iuliu Todorescu, astăzi ele se află în siguranță într-o mare bibliotecă europeană. Lista lui Ioan Chindriș cuprinde peste 200 de titluri de carte, unele cărți fiind în mai multe exemplare, la care se mai adaugă și exemplarele din secolul al XVI-lea, prezentate mai sus. Astfel, Biblioteca Széchényi se dovedește încă o dată a fi un depozitar de importante materiale bibliografice și documentare pentru cercetătorii români.

Note:

* Studiul de față a apărut într-o altă variantă redusă în *Monographia, Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára* Eds. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Budapest, Kossuth Kiadó, Kokus Károly, 2016, p. 504-510.

Maria Berényi, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, passim; Eugenia Glodariu, *Înfințarea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de Societatea “Petru Maior” a studenților români din Budapesta*, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj, 1976, p. 506.

2. Eva Mârza – Iacob Mârza, *Le catalogue de la Bibliothèque des théologiens roumains de Budapest 1890-1891*, în *EX ORIENTE AMICITIA Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire* Édité par Claire Madl et István Monok, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2017, p. 405-418.

3. Ioan Chindriș, *Cartea românească veche la Budapesta (I)*, în *Acta Musei Napocensis, Istorie*, 33, 1997, p. 221-

229. Ioan Chindriș a oferit în studiul publicat lista cărților românești identificate în bibliotecă, a deschis calea altor cercetători, oferind datele esențiale despre cărți: autor, titlu, an de apariție, cota bibliotecii din Ungaria și identificarea în Ioan Bianu; Nerva Hodoș; Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, I-IV. București, 1903-1944. (BRV). Cercetătorul nu s-a oprit asupra informațiilor legate de proveniența și circulația cărților din listă.

4. Simpozionul a fost organizat în anul 1997 (22-23 noiembrie).

5. Bogdan Andriescu, *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Universității Eötvös Loránd Budapesta. Catalog*, Sibiu, Editura Armanis; Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, 101. p. Idem, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, în *Diacronia* accesibilă la: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6970/pdf> accesat în 02.10.2017. În acest studiu sunt prezentate tipăriturile necunoscute BRV-ului din secolul al XVIII-lea.

6. Apărut la Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016.

7. Cu această ocazie îi mulțumim pentru înlesnirea cercetării creatorului de școală de bibliologie din Ungaria, marelui bibliolog și bun prieten, domnului academician Monok István, directorul Bibliotecii Academiei de Științe din Budapesta.

8. Iuliu Todorescu (1866–1919), avocat, a fost un important colecționar de carte. Din colecția sa provine un mare număr de cărți românești aflate astăzi în fondurile Bibliotecii Széchényi. Familia sa provine din Transilvania. Soția sa, Aranka Horváth a donat biblioteca sa Bibliotecii Széchényi împreună cu mobilierul și cu unele obiecte din proprietatea familiei. În anul 2016 biblioteca a organizat o expoziție din cele mai reprezentative cărți ale donatorului. <http://foaiaromaneasca.blogspot.ro/2016/09/prima-expozitie-din-colectia.html> accesat în 05.10.2017.

9. Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve (Old Hungarian Library Handbook of the books printed in our country in non-Hungarian language between 1473-1711)*, II. Budapest, 1885 (mai departe RMK). *Régi Magyarországi Nyomtatványok (Old Hungarian Prints)*, (coord. Borsa Gedeon), I. 1473-1600, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. II. 1601-1635, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. III. 1636-1655, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. IV. 1656-1670, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012 (mai departe RMNy).

Cota RMK II, 82. BRV, I, nr. 10, p. 43-46. RMNy 168. Acest exemplar s-a păstrat în condiții foarte bune de conservare.

10. Pe paginile cărții se află ștampila “A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára”.

11. Cota RMK II, 103a. BRV IV, nr. 6, p. 9-10; RMNy 224.

12. F. [8-16].

13. Cota RMK II, 161. BRV I, nr. 28, p. 81-85. RMNy 519.

14. Cota RMK II 170. BRV I, nr. 30, p. 93-98. RMNy

519.

15. Subtitlul cărții este *Cele cinci cărți ale lui Moise*. Exemplarul este într-o stare de conservare foarte bună.

16. Cota RMK II 573/a; BRV, I, nr. 40. Exemplarul nu are foaia de titlu, a fost restaurat.

17. V. Ecsedy Judit, *Dobre mester erdélyi nyomdája 1640-1642*, în *Magyar Könyvszemle*, 1993, nr. 2, p. 146-166.

18. Borsa Gedeon, Ecsedy Judit, *Eine typographische Offizin ohne Blei und ohne Druckpresse (Siebenbürgen 1640-1642)*, în *Gutenberg-Jahrbuch*, 67, 1993, p. 131-139.

19. Se poate presupune că în însemnare este vorba de mitropolitul Atanasie Anghel [? – 1713] de la Alba Iulia.

20. BRV, I, nr. 42, p. 120-123. Cota RC 6.

21. BRV, I, nr. 45, p. 137-143.

22. RC 10-15 toate exemplarele provin din colecția Todorescu (Tod.5024/1-6).

23. În aceeași carte se folosesc două nume diferite pentru aceeași localitate din jud. Bistrița Năsăud.

24. Expresia “am legat” poate însemna ori că s-a făcut o legătură pentru carte, ori că a legat cartea prin blestem la biserică.

25. Cota RC 33 (INC 1241). BRV, I, nr. 44, p. 128-136.

26. Nu am reușit să identificăm localitatea. Ar putea fi Cărțișoară în jud. Sibiu.

27. Cota RC 136. BRV, I, nr. 47, p. 147-150.

28. Cota RC 7. BRV, I, nr. 46, p. 144-147. Cartea aparține colecției Todorescu.

29. Cota RMK II, 684. BRV, I, nr. 154, p. 165-170.

30. Cota RC 4. BRV, I, nr. 55, p. 171-175.

31. Însemnarea se află pe foile 87v.- 96r. Parantezele drepte reprezintă locurile lipsă din text, fiind rupte, se pare intenționat.

32. Cota RMK II, 752. BRV, I, nr. 60, p. 184-190.

33. Cota RC 122. BRV, I, nr. 59, p. 178-183.

34. Colligat cu RC 122. BRV, I, nr. 131, p. 433-435.

35. RC 17. BRV, I, nr. 61, p. 190-203.

36. BRV, I, nr. 73, p. 240-246.

37. Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Zugravii de la Feisa*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008 conține informații despre Iacov Zugravu din anul 1792 și Iacov Popovici Zugrav din 1803.

38. Curioasa însemnare semnată de Irimie Țărcă spune că această carte a fost donată bisericii în anul 1865 de Hagi Radu Boghici, care și-a scris și ex librisul pe f. 110, ceea ce nu se potrivește cu însemnarea de donație din partea lui Iacov Zugravu. De asemenea, există contradicția între anii zugrăvirii catapeteasmei în 1792, apoi și în anul 1802.

39. Gheorghe fiul lui Iacob Popovici zugrav Râmniceanu de la Aiud Cacova (c.1745-c.1810), am citat de pe siteul http://193.231.13.10:8991/F?func=find-&request=000025673&find_code=SYS&local_base=BCU10&CON_LNG=ENG (02.10.2017).

40. RC 122. BRV, I, nr. 69, p. 222-225.

41. RC 24. BRV, I, nr. 74, p. 246-251.

42. RC 25. BRV, I, nr. 76, p. 258-262. Amândouă exemplare provin din colecția Todorescu.

43. MÂRZA Eva, *Donații de cărți Șerban Cantacuzino pentru Transilvania*. În *Biblioteca și cercetarea*, Cluj, 1986, X, p. 293-297.

44. Ioan, Chindriș, *Cartea românească veche*, p. 221. Discutăm aici doar despre o singură bibliotecă.

Bibliography:

Andriescu, Bogdan, *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Universității Eötvös Loránd Budapesta*.

Catalog [Old Romanian book in collections of the Eötvös Loránd University Library in Budapest. Catalog], Sibiu, Editura Armanis; Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.

Berényi, Maria, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea [The Romanian culture in Budapest in the nineteenth century]*, Giula, 2000.

Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva; Simonescu Dan, *Bibliografia românească veche [Old Romanian bibliography]*, I-IV. București, 1903-1944.

Borsa Gedeon, Ecsedy Judit, *Eine typographische Offizin ohne Blei und ohne Druckpresse (Siebenbürgen 1640-1642)*, în *Gutenberg-Jahrbuch*, 67, 1993, p. 131-139.

Chindriș, Ioan, *Cartea românească veche la Budapesta [Old Romanian book in Budapest]*, I, în *Acta Musei Napocensis, Istorie*, 33, 1997, p. 221-229.

Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela, *Zugravii de la Feisa [Painters from Feisa]*, Alba Iulia, Editura Altip, 2008.

V. Ecsedy Judit, *Dobre mester erdélyi nyomdája 1640-1642*, în *Magyar Könyvszemle*, 1993, nr. 2, p. 146-166. Glodariu, Eugenia, *Înființarea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de Societatea “Petru Maior” a studenților români din Budapesta [Founding, organization and cultural activity of the “Petru Maior” Society of the Romanian students in Budapest]*, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj, 1976, p. 506.

Mârza, Eva – Mârza, Iacob, *Le catalogue de la Bibliothèque des théologiens roumains de Budapest 1890-1891*, în *EX ORIENTE AMICITIA Mélanges offerts à Frédéric Barbier à l'occasion de son 65e anniversaire* Édité par Claire Madl et István Monok, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2017, p. 405-418.

Régi Magyarországi Nyomtatványok [Old Hungarian Prints], (coord. Borsa Gedeon), I. 1473-1600, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. II. 1601-1635, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. III. 1636-1655, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. IV. 1656-1670, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012

Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár I-II*, Budapest, 1879-1885. (RMK)